

ERFGOED BRUSSEL

December 2017 | Nr025

Dossier **CONSERVATIE OP DE STEIGERS**

Varia **DE MUURDECORATIE IN HET KOOR VAN DE
ONZE-LIEVE-VROUW-TER-ZAVELKERK
OUDE KELDERS**

ERFGOED BRUSSEL

December 2017 | Nr. 025

Dossier CONSERVATIE OP DE STEIGERS

ONZE-LIEVE-VROUW-TER-ZAVELKERK
DE MURDECORATIE IN HET KOOR VAN DE
OUDE KELDERS

ERFGOED BRUSSEL

Foto omslag

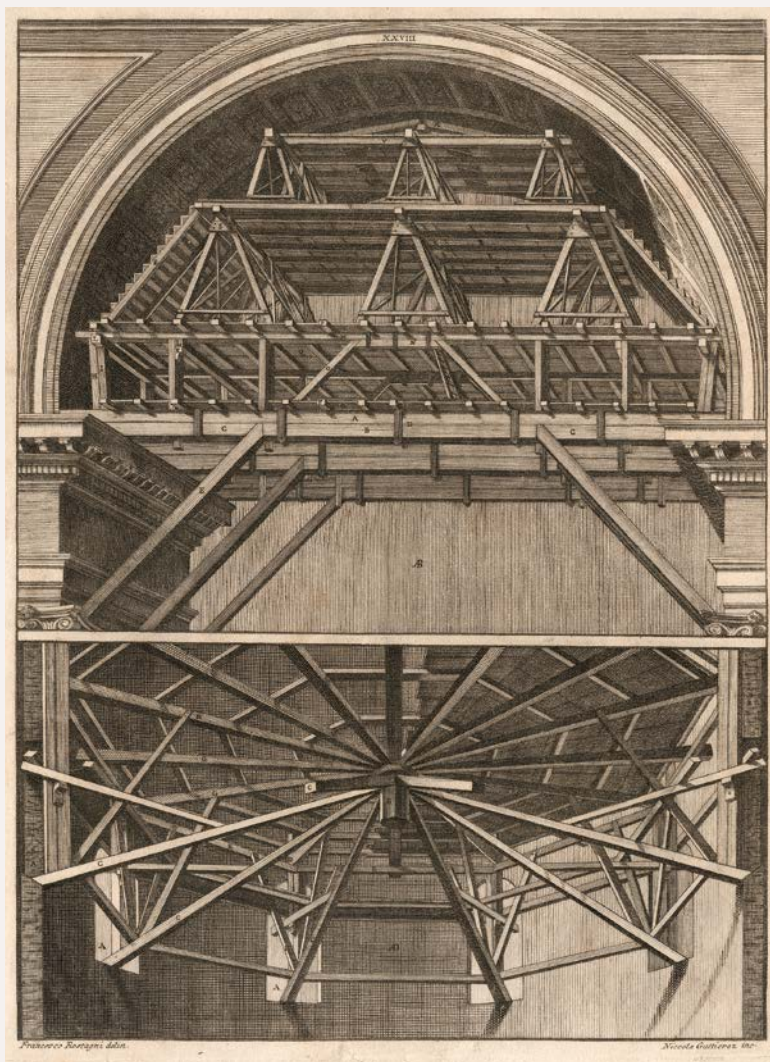
De halte Brussel-Congres in restauratie
(A. de Ville de Goyet, 2016 © GOB)

NICCOLA ZABAGLIA

GENIAAL STEIGERONTWERPER, ANALFABEET EN PEDAGOOG

CHRISTIAN SPAPENS

ARCHITECT-STEDENBOUWKUNDIGE, DIRECTEUR VAN DE VZW CIDEP (CENTRE D'INFORMATION, DE DOCUMENTATION ET D'ÉTUDE DU PATRIMOINE)

Steigers voor de Sint-Pietersbasiliek. De steiger onderaan volgt het achthoekige plan van de sacristie. Tekening van Francesco Rostagna, kopergravure van Niccola Guttierrez, 1743, 398x29mm (© CIDEP).

Al vanaf het prille begin van de architectuur worden steigers hoofdzakelijk voor twee doeleinden gebruikt: enerzijds om bouwmaterialen aan te voeren en op te tillen tot waar ze zullen worden gebruikt, anderzijds om arbeiders en ambachtlieden toegang te geven tot de plaats waar ze aan de slag moeten. Tot in de 18de eeuw overheerste het empirisme – zeg maar improvisatie – in de steigerbouw. In de jaren 1740 verwierf een Romeins timmerman, Niccola Zabaglia, internationale faam¹ met zijn hangende steiger bestemd voor de koepel van de Sint-Pietersbasiliek. Die maakte het mogelijk het bouwwerk grondig te inspecteren en, vooral te herstellen na de aardbevingen van 1703 en 1730. Zabaglia kreeg nadien vragen voor het heroprichten van grote monumenten² en hij werd zelfs een pionier in het verplaatsen van muurschilderingen³, twee delicate opdrachten waarvoor speciale steigers nodig waren.

Vreemd genoeg had Zabaglia zijn genie niet te danken aan een of andere specifieke opleiding of aan wetenschappelijke inzichten, die toen trouwens nog in hun kinderschoenen stonden. Meer nog, hij was analfabeet. Hij werd in 1664 in Buda di Cascia geboren en trad in de voetstapen van zijn vader op de bouwplaats van de Sint-Pietersbasiliek in Rome, waar hij vanaf 1686 werkte, onder meer onder Poleni en Vantivelli. Geschokt door het ama-

teurisme van veel arbeiders die met herstellingen, onderhoud en diverse andere werken waren belast, overtuigde hij de *Fabbrica di San Pietro* aan het prille begin van de 18de eeuw om een genootschap op te richten van gespecialiseerde vaklui die uitsluitend voor de basiliek zouden werken: de *Sanpietrini*⁴.

Paus Benedictus XIV, ook bekend als de 'verlichte paus', was gefascineerd door Zabaglia's werken, die hij een zo groot mogelijke bekendheid wou geven. Daartoe financierde hij zelf de tekeningen die Francesco Rostagni maakte van maquettes van steigers die Zabaglia had ontworpen. Zabaglia wou daarenboven ook de uitgebreide taken van de *Sanpietrini* illustreren. Benedictus XIV gaf de abt-wis-kundige Lelio Cosatto opdracht een commentaar te schrijven en liet de tekeningen graveren door Martino Schedel (werktuigen), Giuseppe Vasi (decorateurs en ambachtslieden aan het werk), Francesco Rostagni, Philothée-François Duflos, Paolo Pillaja (gebinten), Angelo Guidicci, Niccola Guttierrez, Francesco Mazzoni en Michele Sorello.

In 1743 publiceerden Niccolò en Marco Pagliarini een kostbaar *in folio*-werk⁵ dat al deze gravures bevatte, samen met de parallel gedrukte Italiaanse en Latijnse⁶ versies van de teksten: *Castelli, e ponti di maestro Niccola Zabaglia con alcune ingegnose pratiche, et con la descrizione del trasporto dell'obelisco vaticano, e di altri del cavaliere Domenico Fontana / Contignationes, ac pontes Nicolai Zabaglia una cum quibusdam ingeniosis praxibus, ac descriptione translationis obelisci vaticani, aliorumque per equitem Dominicum Fontana suscepiat*⁷.

Dit is niet alleen een basiswerk voor de technische geschiedenis van de Sint-Pietersbasiliek, het is in de eerste plaats een schitterende illustra-

tie van de 18de-eeuwse bouwkunst en blijft in dat opzicht onmisbaar voor elke studie van dit onderwerp. De bijzondere zorg die aan de uitgave werd besteed, verleende steigers voor het eerst een speciaal statuut. Tevens gaf ze, via Zabaglia's werken, een aanzet tot de ontwikkeling van een wetenschappelijke discipline die zich specifiek met steigerontwerp bezighield.

In *Castelli e ponti*, dat aan de vooravond van deze technische ontwikkelingen verscheen, vervingen schitterende gravures de droge schema's van de eerste mechanawerken gewijd aan vervormingen en evenwichtstoestanden. Het werk is een aangrijpend erbetoon aan een man die niet alleen van een grote vindingrijkheid bleef gaten maar zijn geniale invallen ook constant met anderen wou delen. Hij leidde dan ook tal van leerlingen op, in een periode waarin nieuwe instellingen een ware omwenteling in de kennisoverdracht zouden veroorzaken⁸.

Het was dan ook heel terecht dat Zabaglia door Giovanni Lami, toen die zijn overlijden in Rome op 27 januari 1750 bekendmaakte, werd geroemd als *famoso e mirabile architetto maestro*⁹.

Vertaald uit het Frans

NOTEN

1. Dat blijkt onder meer uit het feit dat de grootste kunstenaars uit die tijd een portret van hem maakten, waaronder Giovanni Battista Piranesi, Jean Barbault, Jacques Sally en Pietro Leone Ghezzi.
2. Zoals een van de obelisk van Augustus, die achter de basiliek San Lorenzo in Lucina werd teruggevonden (sindsdien verplaatst naar de Piazza di Montecitorio).
3. Waaronder het fresco van Domenichino dat het *Martelaarschap van de heilige Sebastiaan* voorstelt en dat van de Sint-Pietersbasiliek naar de Basilica di Santa Maria degli Angeli werd overgebracht.

4. Dit elitegenootschap bestaat nog altijd. Het hangt af van het Arbeidsbureau van de Heilige Stoel en telt zo'n 120 leden: stucwerkers, metselaars, schilders, marmerwerkers, schrijnwerkers, mozaïekwerkers, enz., aangevuld met een team gespecialiseerd in het ontwerpen van steigers.
5. Portret in frontispice, (2)+21 ff Latijnse tekst, (2)+21 ff Latijnse tekst, 54 gegraveerde platen, waaronder vier openstaand. (Comolli III, 304-308; Berlijn 2755; B. Weinreb, 44/533; BAL 3733; Millard, *It.* 166).
6. Dit duidelijke streven naar blijvende bekendheid en internationale verspreiding via de combinatie van geleerde taal en volkstaal kwam toen wel vaker voor, zoals bijvoorbeeld in het *Livre d'architecture* van Boffrand uit 1745.
7. In 1824 bracht Crispino Puccinelli in Rome een tweede editie uit: *Castelli e ponti di maestro Niccola Zabaglia con alcune ingegnose pratiche e con la descrizione del trasporto dell'obelisco vaticano e di altri del cavaliere Domenico Fontana. Edizione seconda coll'aggiunta di macchine posteriori e premesse le notizie storiche della vita e delle opere dello stesso Zabaglia*. De biografie van Zabaglia waarnaar de titel verwijst, is van de hand van Filippo Maria Renazzi.
8. Zie hieromtrent MARCONI, N., *Nicola Zabaglia and the School of Practical Mechanics of the Fabricca di St Peter's in Rome*, Nexus Network Journal, juli 2009, vol. 11, II, pp. 183-200.
9. Geciteerd door Comolli, *Bibliografia storico-critica dell'architettura civile ed arti subalterne*, dl. III, p. 307.

Portret van Niccolò Zabaglia. Tekening van Pietro Leone Ghezzi, kopergravure van Girolamo Rossi, 1743, 406 x 256 mm (© CIDEP).

COLOFON

REDACTIECOMITÉ

Stéphane Demeter, Paula Dumont,
Murielle Lesecque,
Griet Meyfroots, Cecilia Paredes
en Brigitte Vander Bruggen

EINDREDACTIE NEDERLANDS

Paula Dumont en Griet Meyfroot

EINDREDACTIE FRANS

Stéphane Demeter

SECRETARIAAT VAN REDACTIE

Murielle Lesecque

COORDINATIE ICONOGRAFIE

Cecilia Paredes

COORDINATIE DOSSIER

Cecilia Paredes

AUTEURS/ REDACTIONELE MEDEWERKING

Pierre Bernard, Inge Bertels,
François Blary, Françoise Boelens,
Jérémy Brakel, Camille De Clercq,
Estelle De Grootte,
Bérengère de Laveleye,
Paulo Charruadas, Éric Demelenne,
Stéphane Demeter, Emmanuelle De Sart,
Florence Doneux, Paula Dumont,
Stéphane Duquesne, Michèle Herla,
Coralie Jacques, Catherine Leclercq,
Harry Lelièvre, Isabelle Leroy,
Jean-François Loxhay, Griet Meyfroots,
Sylviane Modrie, Klara Peeters,
Coralie Smets, Philippe Sosnowska,
Christian Spapens, Hannelore Standaert,
Sofie Stuyck, Louis Vandenabeele,
Stephanie Van de Voorde,
Manja Vanhaelen, Ine Wouters

VERTALING

Gitracom, Hilde Pauwels, Erik Tack,
Ubiqu Belgium NV/SA

NALEZING

Koenraad Raeymaekers, Wim Kenis,
Coralie Smets, Tom Verhofstadt en
de leden van het redactiecomité

VORMGEVING

La Page sprl

ONTWERPER MAQUETTE

The Crew communication nv

DRUK

IPM printing

VERSPREIDING EN ABONNEMENTENBEHEER

Cindy De Brandt,
Brigitte Vander Bruggen
bpeb@gob.irisnet.be

BEDANKINGEN

Maxime Badard, Philippe Charlier,
Pauline Gabert, Christian Spapens

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Bety Waknine, directeur-generaal
van Brussel Stedenbouw en Erfgoed/
Gewestelijke overheidsdienst
Brussel, CNN – Vooruitgangstraat
80, 1035 Brussel.

De artikelen zijn gepubliceerd onder de
verantwoordelijkheid van de auteurs.
Alle rechten voor het reproduceren,
vertalen of herwerken zijn voorbehouden

CONTACT

Directie Monumenten en
Landschappen – Cel Sensibilisatie
CNN – Vooruitgangstraat 80, 1035 Brussel
<http://www.erfgoed.brussels>
broh.monumenten@gob.irisnet.be

HERKOMST VAN DE FOTO'S

Mochten er ondanks onze inspanningen
om alle reproductierechten te betalen
toch nog gerechtigden zijn die niet
gecontacteerd werden, dan worden zij
verzocht zich kenbaar te maken bij de
Directie Monumenten en Landschappen
van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

LIJST MET AFKORTINGEN

APEB - Association pour l'Étude du Bâti
ARB - Académie royale de Belgique
CIBG - Centrum voor Informatica
voor het Brusselse Gewest
CIDEP - Centre d'Information, de
Documentation et d'Étude du Patrimoine
GOB - Gewestelijke
Overheidsdienst Brussel
KBR - Koninklijke Bibliotheek van België
KIK-IRPA - Koninklijk Instituut
royal du Patrimoine artistique
KMSKB - Koninklijke Musea voor
Schone Kunsten van België
MSB - Museum van de Stad Brussel
SAB - Stadsarchief Brussel
ULB - Université libre de Bruxelles
VUB - Vrije Universiteit Brussel

ISSN

2034-5771

WETTELIJK DEPOT

D/2017/6860/30

Cette revue paraît également
en Français sous le titre
Bruxelles Patrimoines.

Erfgoed Brussel Reeds verschenen

001 - November 2011
Terug naar school

002 - Juni 2012
De Hallepoort

003-004 - September 2012
De kunst van het bouwen

005 - December 2012
Hôtel Dewez

Extra nummer 2013
Het erfgoed schrijft onze geschiedenis

006-007 - September 2013
Brussel, m'as-tu vu ?

008 - November 2013
Industriële architectuur

009 - December 2013
Parken en tuinen

010 - April 2014
Jean-Baptiste Dewin

011-012 - September 2014
Geschiedenis en herinnering

013 - December 2014
Cultusgebouwen

014 - April 2015
Zoniënwoud

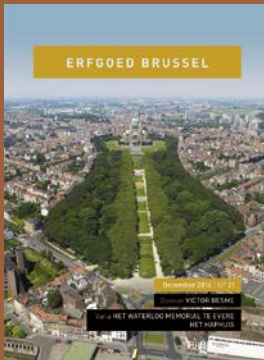
015-016 - September 2015
Ateliers, fabrieken
en kantoren

017 - December 2015
Stadsarcheologie

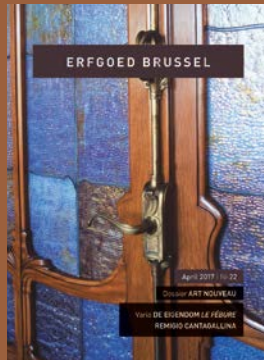
018 - April 2016
De Gemeentehuizen

019-020 - September 2016
Stijlen gerecycleerd

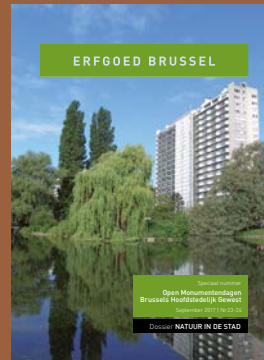
Laatste nummers

021 - December 2016
Victor Besme

022 - April 2017
Art nouveau

023-024 - September 2017
Natuur in de stad

www.erfgoed.brussels

BRUSSEL STEDENBOUW EN ERFGOED
GEWESTELIJKE OVERHEIDSDIENST BRUSSEL

10 €

ISBN 978-2-87584-150-6